

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

IHMISOIKEUSKESKUS

Toimintakertomus 2020

IHMISOIKEUSKESKUS
TOIMINTAKERTOMUS 2020

Taitto: Joonas Tupala
© Ihmisoikeuskeskus
2021 Helsinki

Esipuhe	4
OSA I	
Ihmisoikeuskeskus	6
Ihmisoikeuskeskus	6
Ihmisoikeusvaltuuskunta	8
Kansallinen ihmisoikeusinstituutio	9
Kansainvälinen toiminta	9
OSA II	
Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen yleinen seuranta	11
Seuranta edistämistyön edellytyksenä	11
Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanon seuranta	12
Kansainvälinen toiminta	12
OSA III	
Perus- ja ihmisoikeuksien yleinen edistäminen	13
Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus	13
Lausunnot ja julkaisut	14
Tilaisuudet ja tiedotus	15
OSA IV	
Vammaisten henkilöiden oikeudet	16
Yk:n vammaisyleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan riippumaton mekanismi	16
Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen edistäminen ja seuranta	16
Yhteistyö vammaisten ihmisoikeuskomitean ja eduskunnan oikeusasiamiehen vammaistiimin kanssa	18
Kansainvälinen toiminta	18
OSA V	
Ikääntyneiden oikeudet	19
Sidosryhmätyö kansalaisyhteiskunnan ja viranomaisten kanssa	19
Ikääntyneiden oikeuksia edistävät hankkeet	19
Koulutus, viestintä ja vaikuttaminen	20
Yritysvastuu ja sote-alan yritykset	20
Kansainvälinen toiminta	20
Liitteet	
Liite 1. Ihmisoikeuskeskuksen henkilöstö vuonna 2020	21
Liite 2. Ihmisoikeusvaltuuskunnan jäsenet 2020-2024	21
Liite 3. Jaostojen jäsenet	23

Esipuhe

Vuoden 2020 alkupuolella levinnyt COVID-19-pandemia muutti hetkessä maailmaa – eikä Suomi ollut poikkeus. Pandemian ja sen hoidon aiheuttamat vaikutukset koskettivat kaikkia ja koko yhteiskuntaa. Erityisesti keväällä 2020, uuden ja tuntemattoman uhan edessä, Suomessaakin vallitsivat kriisiolot ja tunnelma oli jännittynyt.

Kevään aikana seurasin tiiviisti poikkeusoloihin liittyvien lakien käsittelyä eduskunnassa ja hallituksen päivittäistä kriisiviestintää. Kun töiden jälkeen kävelin kotiin Helsingin tyhjillä kaduilla, mieleeni palasi usein kokemukseni kriisinhallintatehtävistä entisessä Jugoslaviassa 90-luvun puolessavälissä. Vaikka tilanne siellä oli toki erilainen, jotkin havainnot olivat tuttuja. Niistä ajoista muistuttivat paitsi liikkumisrajoitukset myös ihmisten pelko, epävarmuus tulevasta ja eri ihmisryhmien syyllistäminen taudin leviämisestä.

Yhtenä kovana rajoituskeinona Uusimaa suljettiin muutamaksi viikoksi, ja lisäksi maan ulkorajat laitettiin kiinni ja matkustamista kotimaassakin kehoitettiin välttämään. Suositukset puettiin vahvasti velvoittavaan muotoon. Osa ihmisistä kannatti rajoituksia ja vaati niitä lisää, kun taas toiset kielsivät koronan olemassaolon. Tauti todettiin vaarallisimmaksi ikääntyneille ihmisille, mutta rajoitukset tuntuivat vahvasti myös nuorten ja lasten elämässä. Joillakin am-

mattiryhmillä oli korkea riski sairastua, kun taas toiset tekivät etätöitä mökeillään. Pandemia ja sen torjumiseksi asetetut rajoitukset eivät kohdelleet ihmisiä aina yhdenvertaisesti. Havahduimme nopeasti siihen, että kriiseihin valmistautumisesta huolimatta, Suomi ei lopulta ollut täysin varautunut koronapandemian kaltaisen kriisin edessä. Tämä koski myös perus- ja ihmisoikeuksien huomioimista poikkeustilanteessa.

Ihmisoikeuskeskus siirtyi maaliskuussa työskentelemään lähes kokonaan etänä eduskunnan ohjeistuksen mukaisesti. Olosuhteista huolimatta Ihmisoikeuskeskuksen toiminta jatkui saumattomasti, ja henkilöstön jaksaminen on ollut haasteista huolimatta hyvällä tasolla. Yhteydenpito on ollut tiivistä koko pandemian ajan.

Perus- ja ihmisoikeuksien rajoitukset ja niiden vaikutukset olivat vahvasti esillä Ihmisoikeuskeskuksen ja sen Ihmisoikeusvaltuuskunnan toiminnassa koko vuoden. Yhdessä valtuuskunnan kanssa arvioimme koronapandemian vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksien ja oikeusvaltion toteutumiseen Suomessa ja muualla. Annoimme näiden arvioiden pohjalta suosituksia hallitukselle vuoden 2021 alussa. Vaikka pandemia on koetellut kaikkia ihmisiä sekä yhteiskunnan ja terveydenhuollon toimivuutta yleisesti, on selvää, että haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset ovat kärsineet tilan-

teesta enemmän. Pelättävissä on, että vaikutukset kertaantuvat ja johtavat pysyviin heikennyksiin perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisessa. Vaikutuksien arviointia onkin jatkettava myös pandemian jälkihoidossa ja korjaavia toimenpiteitä on entisestään vahvistettava.

Pandemian aikana on keskusteltu ja väitelty perus- ja ihmisoikeuksista välillä kiivaastikin. Se on ollut sinänsä positiivista, että tärkeä asia on saanut näin huomiota. Samalla on käynyt ilmi, että perus- ja ihmisoikeuksien tuntemuksessa on puutteita, myös viranomaisilla. Ne, jotka ovat odottaneet ihmisoikeuksilta yksiselitteisiä vastauksia, ovat saaneet pettyä. Perus- ja ihmisoikeuksien sisältöä tulkitaan ja oikeuksien välisiä suhteita punnitaan. Aina ei ole yhtä ainoaa vastausta tarjolla - ei varsinkaan uuden tilanteen edessä. Kriisitilanteessa unohtui, ettemme ole yksin tässä tilanteessa. Kansainvälinen ja eurooppalainen yhteistyö ihmisoikeuksien osalta olisi voinut olla vahvempaa. Kansainvälisten ihmisoikeuselinten ohjeistukset olisivat voineet auttaa vastausten löytämisessä vaikeisiin perus- ja ihmisoikeuksia koskeviin kysymyksiin. Meillä kuitenkin käperryttiin sisäänpäin, ja rajat sulkeutuivat myös henkisesti.

Kaiken kaikkiaan Suomi on kuitenkin selvinnyt hyvin. Tautitilanne on nyt keväällä 2021 hellittämässä. Yhteiskuntarauha on säilynyt, instituutiot ovat toimineet poikkeusoloissakin ja oikeusvaltion periaatteita on pääsääntöisesti kyetty noudattamaan. Nyt on aika arvioida, miten kriisikestävyyttä pitää vahvistaa. Siinä pohdinnassa oikeusvaltio ja perus- ja ihmisoikeudet on pidettävä keskiössä.

Poikkeuksellisen vuoden jälkeen haluan kiittää lämpimästi työtovereitani Ihmisoikeuskeskuksessa korkeasta motivaatiosta, hyvästä asenteesta ja joustavuudesta työn tekemisessä ja työyhteisön jäsenenä. Haluan myös kiittää Ihmisoikeusvaltuuskunnan jäseniä, oikeusasiamiehen kanslian työtovereita ja kaikkia yhteistyökumppaneita hyvästä yhteistyöstä vaikeissa olosuhteissa.

4.5.2021

Sirpa Rautio

Johtaja, Ihmisoikeuskeskus

1 Ihmisoikeuskeskus

Ihmisoikeuskeskus

Ihmisoikeuskeskuksen budjetti vuonna 2020 oli 855 000 euroa. Ihmisoikeuskeskuksessa oli vuonna 2020 pysyviä virkoja seitsemän: johtaja, viisi asiantuntijaa ja hallintoassistentti. Vuonna 2019 Ihmisoikeuskeskus sai kaksi määräaikaista asiantuntijatehtävää ikääntyneiden oikeuksien edistämistä ja seurantaan varten, ja vuoden 2020 alussa nämä virat vakinaistettiin. Vakituisten virkahenkilöiden lisäksi Ihmisoikeuskeskuksessa työskenteli yksi määräaikainen avustava asiantuntija. Selvityshankkeissa oli palkattuna kolme tutkimusapulaista eri pituisin toimeksiannoin.

Ihmisoikeuskeskuksen vuoden 2020 toimintasuunnitelma¹ hyväksyttiin joulukuussa 2019. Ihmisoikeuskeskus arvioi saavuttaneensa asetetut tavoitteet hyvin, vaikka vuoden alussa levinnyt koronapandemia vaikutti merkittävästi toimintaympäristöön ja keskus siirtyi maaliskuussa työskentelemään lähes kokonaan etänä johtajaa lukuun ottamatta. Toimintakertomuksen, samoin kuin toimintasuunnitelman, hyväksyy Ihmisoikeusvaltuuskunta.

Ihmisoikeuskeskus seurasi vuoden aikana tiiviisti COVID19 pandemian ja poikkeusolojen vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksiin ja keskuksen verkkosivuille koottiin erityinen teemasivu aiheesta. Seurantaan kehitettiin vuoden aikana

myös muutoin ja vuonna 2021 otetaan käyttöön uusi keskuksen kehittämä seurantatyökalu ja vakiinnutetaan seurannan työprosessit.

Keskus jatkoi vahvasti toimintaansa sekä vammaisten henkilöiden että ikääntyneiden oikeuksien seurannan ja edistämisen osalta. Toiminnan tavoitteena on muuan muassa edistää vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallisuutta, lisätä tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista sekä vahvistaa oikeudellista näkökulmaa ikääntyneisiin ihmisiin liittyvässä toiminnassa, päätöksenteossa ja laajemmin asenteissa.

Perus- ja ihmisoikeuksien edistämisen osallisuusalueita ovat koulutus, tutkimus, tiedotus ja niitä koskevan yhteistyön edistäminen. Ihmisoikeuskeskuksen perus- ja ihmisoikeuskoulutushankkeet etenivät hyvin ja keskuksen verkkosivuille valmisteltiin koulutuskokonaisuuksia uusista teemoista. Yhteishanke Helsingin yliopiston ja oikeusministeriön kanssa arvioitiin yhdessä ennen sen suunniteltua päättymistä kesäkuun lopussa 2020. Hankkeen tulosten raportointi osoitti selkeästi toiminnan vastanneen asetettuihin tavoitteisiin ja hanketta päätettiin yhteisesti jatkaa vielä vuoden 2021 puoliväliin saakka.

Ihmisoikeuskeskuksen tutkimus- ja selvitystyö otti harppauksen eteenpäin ja uusia yhteistyökumppanuuksia luotiin alan tutkimuslaitosten ja tutkijoiden kanssa.

¹ <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/julkaisut2/toimintakertomukset-ja-toimintas/>

Ihmisoikeuskeskus osallistui lukuisiin työryhmiin ja verkostoihin, kuten valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkostoon ja sen indikaattoreita kehittävään työryhmään, ulkoministeriön kansainvälisten ihmisoikeusasiain neuvottelukuntaan sekä ihmisoikeuskoulutusta, syrjintää, vammaisten henkilöiden ja ikääntyvien ihmisten oikeuksia käsitteleviin työryhmiin ja ohjausryhmiin.

Ihmisoikeuskeskus viesti ja tiedotti perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvistä ajankohtaisista teemoista aktiivisesti eri viestintäkanavissaan ja kohdennetusti tärkeille sidosryhmille.

Ihmisoikeuskeskus osallistui kansainväliseen ja eurooppalaiseen yhteistyöhön ihmisoikeusinstituutioiden verkostojen temaattisissa työryhmissä. Keskukseen asiantuntija toimi ENNHRI:n oikeudellisen työryhmän puheenjohtajana. Keskus tuki oikeusvaltiotyön vahvistamista ENNHRI:n toiminnassa ja kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden ensimmäistä yhteistä oikeusvaltioraportointia, johon Ihmisoikeuskeskus kirjoitti Suomea koskevan osuuden.

Ihmisoikeuskeskuksen johtajan Sirpa Rautio kausi Euroopan perusoikeusviraston hallintoneuvoston puheenjohtajana päättyi kesällä 2020. Keskukseen asiantuntija Leena Leikas valittiin avoimen haun kautta hallintoneuvoston varajäseneksi ja Ihmisoikeusvaltuuskunnan jäsen professori Tuomas Ojanen varsinaiseksi jäseneksi. Linkki Ihmisoikeuskeskuksen ja perusoikeusviraston välillä säilyy näin edelleen vahvana.

Ihmisoikeuskeskuksen tehtävänä on:

- edistää perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvää tiedotusta, koulutusta, kasvatusta ja tutkimusta
- seurata perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta ja laatia niistä selvityksiä
- tehdä aloitteita ja antaa lausuntoja perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi
- osallistua perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja turvaamiseen liittyvään eurooppalaiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön
- huolehtia muista vastaavista perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen ja toteuttamiseen liittyvistä tehtävistä sekä
- edistää, suojella ja seurata YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen täytäntöönpanoa
- erityisenä painopisteenä edistää, suojella ja seurata ikääntyneiden oikeuksien toteutumista.

Ihmisoikeusvaltuuskunta

Järjestyksessä toinen Ihmisoikeusvaltuuskunta päätti toimintansa vuoden 2020 maaliskuussa. Toimikauden viimeinen kokous peruutettiin koronapandemian aiheuttaman poikkeustilanteen vuoksi. Vuoden 2019 lopulla valtuuskunnan jäsenet arvioivat kyselyvastauksissaan työpojaan, jäsenten roolia ja valtuuskunnan työn vaikuttavuutta päättyneellä kaudellaan. Yleisesti jäsenet toivoivat enemmän aikaa keskusteluun ja verkostoitumiseen, keskittymistä valikoituihin teemoihin sekä enemmän kannanottoja, tilaisuuksia ja koulutusta.

Järjestyksessä kolmas Ihmisoikeusvaltuuskunta aloitti neljän vuoden toimikautensa 1.4.2020. Valtuuskunnan jäseneksi haetaan avoimen haun kautta ja jäsenet kokoonpanoon nimittää eduskunnan oikeusasiamies. Tällä hakukierroksella hakijoita oli enemmän kuin koskaan aikaisemmin, yli 130. Valtuuskunnassa on 38 jäsentä, mukaan luettuina erityisvaltuutetut sekä ylimpien laillisuusvalvojien ja Saamelaiskäräjien edustajat. Ihmisoikeusvaltuuskunnan ja työvaliokunnan puheenjohtajana toimii Ihmisoikeuskeskuksen johtaja. Varapuheenjohtajaksi valtuuskunta valitsi ensimmäisessä kokouksessaan keväällä 2020 valtuuskunnan jäsenen Esa Livosen kaksi vuotta kestäväälle kaudelle.

Ihmisoikeusvaltuuskunnan työ aloitettiin kyselyllä jäsenten toiveista käsiteltävien aiheiden ja toimintatapojen osalta. Toivottuina teemoina nousivat esiin muuan muassa yleinen vaikuttaminen niin ihmisoikeuspolitiikkaan kuin poliittiseen päätöksentekoon ja pandemian vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Myös ilmastonmuutoksen vaikutukset ihmisoikeuksiin, yritysten ihmisoikeusvastuu, alkuperäiskansaoikeudet, naisiin kohdistuva väkivalta, ikääntyneiden ja vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeus sekä yleinen perus- ja ihmisoikeustilanteen seuranta kiinnostavat.

Ihmisoikeusvaltuuskunnan toiminta vuoden

Ihmisoikeusvaltuuskunnan kannanotto

Koronapandemialla on merkittäviä vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen – Ihmisoikeusvaltuuskunta antoi suosituksia oikeuksien turvaamiseksi

2020 aikana keskittyi neljään teemaan ja niihin liittyvien oikeuksien toteutumiseen koronapandemian aikana: oikeusvaltiokehitys, lasten ja nuorten oikeudet, vammaisten henkilöiden ja ikääntyneiden oikeudet sekä naisiin kohdistuva väkivalta. Valtuuskunta antoi näihin liittyviä suosituksia hallitukselle vuoden päätteeksi, ja Ihmisoikeuskeskus koosti ja julkaisi suositusten pohjalta raportin *Koronapandemian vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen – Ihmisoikeusvaltuuskunnan suosituksia*.

Valtuuskunnan alaisuudessa toimii pysyvinä jaostoina työvaliokunta, vammaisten oikeuksien jaosto eli Vammaisten ihmisoikeuskomitea (VIOK) sekä ikääntyneiden oikeuksien jaosto. Työvaliokunta osallistuu valtuuskunnan kokousten valmisteluun.

Kansallinen ihmisoikeusinstituutio (NHRI)

Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta yhdessä eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa muodostavat Suomen kansallisen ihmisoikeusinstituution.²

Ihmisoikeuskeskus edistää ja seuraa perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ja edistää perus- ja ihmisoikeusalan toimijoiden välistä yhteistyötä erityisesti Ihmisoikeusvaltuuskunnan toiminnassa. Sen lakisääteisiin tehtäviin kuuluu kansainvälinen ja eurooppalainen ihmisoikeusyhteistyö. Ihmisoikeuskeskuksen toimivalta kattaa myös yksityiset tahot, kuten yritystoiminnan.

Ihmisoikeusvaltuuskunta edistää eri toimijoiden välistä tiedonkulkua ja yhteistyötä, käsittelee laajakantoisia ja periaatteellisesti merkittäviä perus- ihmisoikeuskysymyksiä ja hyväksyy vuosittain Ihmisoikeuskeskuksen toimintasuunnitelman- ja kertomuksen.³

Eduskunnan oikeusasiamies valvoo viranomaisten toiminnan laillisuutta sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista muun muassa tutkimalla kanteluita, omia aloitteita ja tekemällä tarkastuksia.⁴

Ihmisoikeusinstituutioiden kansainvälinen verkosto GANHRI (Global Alliance of National Human Rights Institutions⁵) myönsi Suomen kansalliselle ihmisoikeusinstituutiolle hakemuksesta A-statuksen vuonna 2019. Ensimmäisen kerran A-status, joka on voimassa viisi vuotta kerrallaan, oli myönnetty vuonna 2014. A-statuksen myötä Suomen kansallisella ihmisoikeusinstituutiolla on puheoikeus YK:n ihmisoikeusneuvostossa ja äänioikeus GANHRI:ssa. Ihmisoikeuskeskus edustaa pääsääntöisesti Suomen kansallista ihmisoikeusinstituutiota ihmisoikeusinstituutioiden verkostoissa ja muussa kansainvälisessä ja eurooppalaisessa ihmisoikeusyhteistyössä.

Oikeusasiamies osallistuu oikeusasiamiesten väliseen eurooppalaiseen ja kansainväliseen yhteistyöhön.

Sirpa Rautio jatkaa Ihmisoikeuskeskuksen johtajana myös seuraavalla toimikaudella. Neljän vuoden toimikausi alkoi 1.3.2020. Eduskunnan oikeusasiamies nimittää johtajan perustuslakivaliokuntaa kuultuaan.

Kansalliset ihmisoikeusinstituutiot (National Human Rights Institutions, NHRIs) täyttävät YK:n yleiskokouksessa vuonna 1993 hyväksytyjen Pariisin periaatteiden⁶ vaatimukset:

- Ne ovat lailla perustettuja.
- Ne ovat itsenäisiä ja riippumattomia.
- Ne ovat kokoonpanoltaan pluralistisia.
- Niiden on edistettävä ja turvattava ihmisoikeuksia.
- Niille on taattava riittävät tutkintavaltuudet, resurssit sekä toimivalta tehtäviensä hoitamiseen.

6 <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfNationalInstitutions.aspx>

2 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/tietoa-meista/kansallinen-ihmisoikeusinstituut/>

3 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/tietoa-meista/ihmisoikeuskeskus/>

4 <https://www.oikeusasiamies.fi/fi>

5 <https://ganhri.org/>

Kansainvälinen toiminta⁷

Vuonna 2020 Ihmisoikeuskeskus osallistui aktiivisesti kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden väliseen yhteistyöhön Euroopan kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden verkoston (ENNHRI) teematyöryhmissä.

Euroopan Unionin perusoikeusviraston kanssa tehtiin tiivistä yhteistyötä selvityshankkeissa. Vuoden keskeisiä teemoja eurooppalaisessa yhteistyössä olivat koronapandemian vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksiin. EU:n perusoikeusviraston johtaja Michael O’Flaherty oli kuultavana teemasta Ihmisoikeusvaltuuskunnan avoimessa kokouksessa syyskuussa 2019. EU:n perusoikeusvirasto julkaisi syyskuussa raportin kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden asemasta ja toiminnasta EU:ssa, Pohjois-Makedoniassa ja UK:ssa⁸. Ihmisoikeuskeskus osallistui raportin valmisteluun ja Suomen kansallinen ihmisoikeusinstituution toiminta oli hyvin edustettuna raportissa.

7 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/tietoa-meista/kansainvalinen-yhteistyo/>

8 <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/strong-effective-nhris>

2 Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen yleinen seuranta

Seuranta edistämistyön edellytyksenä

Ihmisoikeuksien yleisellä seurannalla tarkoitetaan tiedonkeruuta perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta, tiedon analysointia ja ajantasaisen tilannekuvan ylläpitämistä.⁹ Kerätyn tiedon pohjalta voidaan arvioida, miten parhaiten edistetään oikeuksien tosiasiallista toteutumista. Seurantatiedon perusteella voidaan arvioida, miten oikeudet kulloinkin toteutuvat muodollisesti ja tosiasiallisesti eri henkilöiden ja ryhmien kohdalla. Seuranta perustuu yhteistyöhön ja jo olemassa olevan luotettavan tiedon hyödyntämiseen ja omiin selvityksiin, joita tehdään mahdollisuuksien ja tarpeen mukaan. Kokemusperäistä tietoa kerätään muuan muassa kyselytutkimusten avulla.

Suomen ihmisoikeusseurannan ongelmana on tiedon puutteellisuus, mikä johtuu sekä vähäisistä seurantaan osoitetuista resursseista että ihmisoikeustoimijakentän hajanaisuudesta. Ihmisoikeuskeskus kehitti vuoden aikana omaa seurantatyötään systemaattisesti. Tavoitteena on, että keskuksella on kokonaisvaltainen tilannekuva ja tietopohja Suomen perus- ja ihmisoikeustilanteesta.

Tätä varten Ihmisoikeuskeskus on vuoden 2020 aikana työstänyt seuranta-alustaa ja työkalua, joka luo tekniset edellytykset perus- ja ihmisoikeuksien järjestelmälliselle ja jatkuvalla

seurannalle. Seuranta kattaa laajasti eri perus- ja ihmisoikeuksia ja teemoja. Vammaisten ja ikääntyneiden henkilöiden oikeuksia pyritään seuraamaan oikeuksien toteutumisen tasolla. Seurantaan lisätään uusia aiheita perus- ja ihmisoikeustilanteen muuttuessa, resurssien mukaan tai mikäli keskukselle säädetään uusia tehtäviä.

Ihmisoikeuskeskus seurasi oikeusvaltiokehitystä ja siitä käytävää keskustelua sekä Suomessa että Euroopassa ja osallistui keväällä 2020 ensimmäistä kertaa Euroopan komission uuteen oikeusvaltiotarkasteluun ja ENNHRI:n koostamaan yhteiseen raporttiin. Komission raportti¹⁰ julkaistiin syksyllä 2020.

Syksyllä 2020 Ihmisoikeuskeskus aloitti perustuslain 106 § soveltamiskäytäntöä koskevan selvityksen tuomioistuinten mahdollisuudesta yksittäistapauksessa jättää lain säännös soveltamatta sen ollessa ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa. Selvitys julkaistaan alkuvuodesta 2021. Ihmisoikeuskeskus koosti myös perus- ja ihmisoikeustoimijoiden huomioita perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta vuonna 2019. Kooste julkaistaan alkuvuodesta 2021.

¹⁰ https://ec.europa.eu/info/publications/2020-rule-law-report-communication-and-country-chapters_fi

⁹ <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/seuranta/>

Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanon seuranta

Ihmisoikeuskeskus osallistuu ihmisoikeussopimusten määräaikaisraportointiin lausunnoilla ja kuulemistilaisuuksissa, tiedottaa sopimusvalvontaelinten antamista suosituksista sekä seuraa suositusten ja sopimusvalvontaelinten ratkaisujen täytäntöönpanoa. Ihmisoikeuskeskus kannustaa ja tukee kansalaisjärjestöjä osallistumaan raportointiin omilla lausunnoillaan ja tekee yhteistyötä niiden kanssa.

Vuonna 2019 aloitettu kansainvälinen yhteistyöhanke YK:n sopimusvalvontaelinten vaikutuksista 20 eri maassa jatkui vuoden 2020 aikana. Suomea koskeva osuus, jonka Ihmisoikeuskeskuksen toimeksiannosta kirjoitti Merja Pentikäinen, saatiin valmiiksi vuoden lopussa. Hankkeen lopputuloksen syntyvä kirja julkaistaan vuoden 2021 aikana.

Hallitus antoi määräaikaisraporttinsa YK:lle TSS¹¹, KP¹², CAT¹³ ja CEDAW¹⁴--sopimusten täytäntöönpanosta vuonna 2020. Hallitus päivitti YK:lle myös perusraporttinsa (Common Core Report¹⁵). Ihmisoikeuskeskus osallistui raportointikierrokseen ennakoivasti toimittamalla aineistoa ja kysymys- ja suositusehdotuksia YK:n komiteoille. Euroopan neuvostolle hallitus raportoi Euroopan sosiaalisen peruskirjan täytäntöönpanosta.

Hallitus sai vuoden aikana suosituksia Eu-

roopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan (kieliperuskirja) täytäntöönpanon puutteista. Istanbulin sopimuksen sopimusosapuolet antoivat myös Suomelle suosituksia.

Yksilövalituksiin ja järjestökanteluihin Suomen osalta ratkaisuja antoivat Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT, Kauhajoen koulurmat) ja Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea (lasten varhaiskasvatusoikeuden rajoittaminen, sukupuolen palkkatasa-arvo).

Kansainvälinen toiminta

ENNHRIn oikeudellinen työryhmä kokoontui vuoden aikana kahdesti. Työn keskeinen teema pandemian ihmisoikeusvaikutusten ohella oli ENNHRIn prosessien ja ohjeiden viimeistely sivuväliintulojen tekemiseen EIT:ssa. Tämän lisäksi työryhmä, European Implementation Network ja Euroopan neuvoston tuomioiden täytäntöönpano-osasto järjestivät 4-osaisen koulutuswebinaarin kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden henkilöstölle EIT-tuomioiden tehokkaasta kansallisesta täytäntöönpanosta¹⁶.

16 <http://ennhri.org/our-work/topics/democracy-and-rule-of-law/webinar-series-enhancing-nhris-capacity-for-effective-implementation-of-judgments-of-the-european-court-of-human-rights/>

11 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/seuranta/maaraaikaisraportointi-yk-en/raportoinnin-aikataulut/tss/>

12 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/seuranta/maaraaikaisraportointi-yk-en/raportoinnin-aikataulut/kp/>

13 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/seuranta/maaraaikaisraportointi-yk-en/raportoinnin-aikataulut/cat/>

14 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/seuranta/maaraaikaisraportointi-yk-en/raportoinnin-aikataulut/cedaw/>

15 https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treaty-bodyexternal/Download.aspx?symbolno=HRI%2fCORE%2fFIN%2f2020&Lang=en

3 Perus- ja ihmisoikeuksien yleinen edistäminen

Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus¹⁷

Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan opettajankoulutuksessa jatkui Ihmisoikeuskeskuksen aloitteesta ja osittaisrahoituksella perus- ja ihmisoikeusosaamisen vahvistamiseksi Ihmisoikeudet, demokratia, arvot ja dialogi kasvatuksessa -hanke¹⁸.

Vuonna 2020 painopisteenä olivat yleinen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen vahvistaminen opettajankoulutuksessa, esitteen laatiminen tilanteesta (suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi), ihmisoikeuskoulutusten ja -materiaalien laatiminen erityisesti opetustoimeen¹⁹, tutkimuksen vahvistaminen ja kansallisen korkeakouluverkoston tukeminen. Esitettä ja hankkeen tuloksia esiteltiin myös Educassa 2020 opetus- ja kasvatustieteiden toimijoille.

Opettajankoulutuksen hankkeessa on koulutettu perus- ja ihmisoikeuksista ja ihmisoikeuskasvatuksesta osana useita yliopiston kursseja kasvatustieteellisen kandidaatin- ja maisterivaiheen opinnoissa. Hankkeen aiemmassa vaiheessa 2019 pilotoitua erikoiskurssia kehitettiin edelleen vuonna 2020. Kurssia hyödynnetään eri korkeakouluissa osana opetustarjontaa.

17 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/ihmisoikeuskoulutus/>

18 <https://www.helsinki.fi/fi/projektit/ihmisoikeudet-demokratia-arvot-ja-dialogi-kasvatuksessa>

19 <https://www.helsinki.fi/fi/projektit/ihmisoikeudet-demokratia-arvot-ja-dialogi-kasvatuksessa/materiaalit-ja-julkaisut>

Ihmisoikeuskeskuksen luentosarja ja koulutusaineistoa perus- ja ihmisoikeuksista

Luentosarja ja muuta koulutusaineistoa on saatavilla keskuksen omilla verkkosivuilla²⁰, valtion digitaalisella eOppiva-koulutuspalvelustalla²¹, Opetushallituksen sivuilla²², Helsingin yliopiston sivuilla²³ sekä Euroopan komission aikuiskoulutusportaali EPAL:ssa²⁴. Vuoden aikana verkkosivuille lisättiin uutta aineistoa vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Hanke liittyy vuonna 2020 alkaneeseen oikeusministeriön käynnistämään Demokratiaohjelma 2025:een²⁵, jonka yksi painopistealue on demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus opettajankoulutuksessa. Ihmisoikeuskeskus ja hanke

20 <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/ihmisoikeuskoulutus/luentosarja/>

21 <https://www.eoppiva.fi/koulutukset/ihmisoikeudet/>

22 <https://www.oph.fi/fi/opettajat-ja-kasvattajat/ihmisoikeus-ja-demokratiakasvatus>

23 <https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/demokratia-ja-ihmisoikeuskasvatus-suomessa.pdf>

24 <https://epale.ec.europa.eu/fi/resource-centre/content/viisi-luentoja-perus-ja-ihmisoikeuksista>

25 <https://oikeusministerio.fi/demokratiaohjelma-2025>

ovat olleet esillä ja mukana oikeusministeriön Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatus ja nuorten osallisuus (DINO II) koordinaatioryhmässä²⁶ sekä opetus- ja kulttuuriministeriön koordinoimassa Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen ohjausryhmässä²⁷ 2020-2023.

Helsingin yliopistolla tehtävä yhteistyöhanke käynnistyi osana UNESCO professuuria Values, Dialogue and Human Rights in Education, jonka puitteissa on myös käynnistetty tutkimusta ihmisoikeuskasvatuksen toteutumisesta opettajankoulutuksessa ja UNESCO kouluissa. Tutkimusyhteistyön osana on myös pidetty yhteyttä kansainvälisten tutkimusryhmien kanssa potentiaalisen yhteistyön näkökulmista. Kotimaisen yhteistyön vahvistaminen poiki kolmevuotisen (2021 - 2024) kasvatustieteellisen tutkimushankkeen, jonka yksi alaprojekti on ihmisoikeuskasvatus. Hanke on Koneen Säätiön rahoittama. Hankeyhteistyö päättyy vuoden 2021 puolella välissä, mutta yhteistyö jatkuu hankkeen osapuolten kanssa eri tavoin.

²⁶ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM030:00/2020>

²⁷ <https://minedu.fi/hanke?tunnus=OKM035:00/2020>

Lausunnot ja julkaisut

Ihmisoikeuskeskus antaa lausuntoja joko lausuntopyynnön perusteella tai omasta aloitteestaan toimintaansa liittyvistä teemoista ja rakenteellisista perus- ja ihmisoikeuskysymyksistä.

Ihmisoikeuskeskuksen julkaisut vuonna 2020²⁸

- Ihmisoikeuskeskuksen toimintakertomus 2019
- Perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen Suomessa - koottuja havaintoja
- Koronapandemian vaikutukset perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen - Ihmisoikeusvaltuuskunnan suosituksia

²⁸ <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/julkaisut2/>

Ihmisoikeuskeskuksen lausunnot vuonna 2020

- Lausunto ehdotukseen suositukseksi iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn mittaamisesta palvelutarpeen selvittämisen yhteydessä (23.1.2020)
- Lausunto vanhustyön erikoisammattitutkinnon perusteista (3.4.2020)
- Lausunto sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamisesityksestä (3.4.2020)
- Lausunto ihmisoikeuksista ja biolääketiedettä koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen lisäpöytäkirjaluonnoksesta (22.5.2020)
- Lausunto digitaaliset keinot koronaviruskriisin jälkihoidossa -työryhmän väliraportista (22.6.2020)
- Lausunto luonnoksesta iäkkäiden laatusuosituksiksi 2020-2023 (25.6.2020)
- Vastaus YK:n kyselyyn koronapandemian ihmisoikeusvaikutuksista (26.6.2020)
- Lausunto iäkkäiden henkilöiden palvelukokonaisuutta koskevan lainsäädännön uudistamisesta (30.6.2020)
- Lausunto hallituksen määräaikaisraportin käsittelyä varten YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen täytäntöönpanosta (31.8.2020)
- Lausunto palliatiivisen hoidon ja saattohoidon sääntelyn alustavasta luonnoksesta (7.9.2020)
- Lausunto YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia koskevasta sopimusluonnoksesta (9.9.2020)
- Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi vanhusasiavaltuutetusta (11.12.2020)
- Lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi valtioneuvoston oikeuskanslerin ja eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävien jaosta (23.12.2020)
- Lausunto Euroopan unionin perusoikeusviraston perustamisasetuksen muutosehdotuksesta

Tilaisuudet ja tiedotus

Erilaiset yleisö- ja asiantuntijatilaisuudet ovat Ihmisoikeuskeskukselle keskeinen tapa tiedottaa ja kouluttaa ajankohtaisista perus- ja ihmisoikeusaiheista. Vuonna 2020 koronapandemia vähensi selvästi omien tilaisuuksien määrää aiempiin vuosiin verrattuna. Pandemian aiheuttamien rajoitusten vuoksi tilaisuuksia ja kokouksia pidettiin vain verkkoyhteyden välityksellä.

Ihmisoikeuskeskuksen tilaisuudet vuonna 2020:

- Youth, Climate Change, and the European Court of Human Rights -verkko-konferenssi yhteistyössä Tampereen yliopiston ja ALL-YOUTH - Kaikki nuoret haluavat määrätä elämästään -tutkimushankkeen kanssa, 27.11.2020
- Vammaispalvelulain uudistus -webinaari yhteistyössä eduskunnan Vammaisasi-an yhteistyöryhmä VAMYT:n kanssa, 2.12.2020

Ihmisoikeuskeskuksen kotisivuilla sekä Twitter- ja Facebook-tilillä julkaistiin tiedotteita, lausuntoja sekä uutisia ja katsauksia perus- ja ihmisoikeuksista. Uutisia julkaistiin Ihmisoikeuskeskuksen toiminnasta sekä kotimaisista ja kansainvälisistä perus- ja ihmisoikeusteemoista ja -tapahtumista. Ihmisoikeuskeskuksen verkkosivuille koottiin kattava ja päivittyvä teemasivusto koronapandemiaan liittyvästä perus- ja ihmisoikeustiedosta.²⁹ Vuonna 2020 aloitettiin verkkosivujen uudistaminen saavutettavammiksi.

Eri ihmisoikeusteemoista, kuten vammaisten henkilöiden oikeuksista ja ikääntyvien oikeuksista, tiedotettiin myös kohdennetulla viestinnällä. (Ks. lisäksi osat IV ja V.) Ihmisoikeusviikon viikon aikana (3.12.-10.12.2020) ei tällä kertaa pystytty koronarajoitusten vuoksi pitämään perinteistä viestintäkampanjaa eduskunnassa, mutta Ihmisoikeuskeskus viesti YK:n kansainvälisenä vammaisten ihmisten päivänä (3.12.) ja ihmisoikeuspäivänä (10.12.) sosiaalisen median kanavissaan.

²⁹ <https://www.ihmisoikeuskeskus.fi/covid-19/>

4 Vammaisten henkilöiden oikeudet

YK:n vammaisyleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan riippumaton mekanismi

YK:n vammaisyleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaan sopimuksen ratifioineiden valtioiden on nimettävä tai perustettava riippumaton mekanismi, jonka avulla edistetään, suojellaan ja seurataan yleissopimuksen täytäntöönpanoa. Riippumattoman mekanismin tehtävistä huolehtivat Suomessa kansallinen ihmisoikeusinstituutio (NHRI), jonka muodostavat Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta yhdessä eduskunnan oikeusasiamiehen kanssa.

Ihmisoikeuskeskus ja vammaisyleissopimuksen 33 artiklan 1 kohdan mukaisen kansallisen yhteys-tahon viranomaistoimijat (STM ja UM) kokoontuivat toimintakauden aikana säännöllisesti. Tapaamisten tarkoituksena on vaihtaa tietoa sekä vahvistaa viranomaisten välistä yhteistyötä. Vuoden aikana keskusteltiin erityisesti vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaamisesta koronapandemian aikana ja YK:n vammaisyleissopimuksen kansallisen toimintaohjelman valmistelusta.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen edistäminen ja seuranta

Ihmisoikeuskeskuksen painopiste vammaistyössä on edistää vammaisten henkilöiden yhteiskunnallista osallisuutta, lisätä tietoisuutta vammaisten henkilöiden oikeuksista sekä seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista.

Koronapandemian alettua keväällä 2020 Ihmisoikeuskeskus sopeutti vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyvää työtä vastaamaan muuttunutta tilannetta. Toiminnassa huomioitiin pandemian esiin nostamia vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyviä ongelmia. Teemasivustolla käsiteltiin perus- ja ihmisoikeuskäsitelmistä muun muassa liikkumis- ja tapausrajajoituksia, sote-palveluiden turvaamista, muiden apua tarvitsevien henkilöiden suojelua ja turvallisuutta, yhdenvertaista tiedonsaantia ja yhdenvertaista oikeutta hoitoon. Teemasivustolle koottiin kattavasti pandemian aikana viranomaisten laatimia tietoa, ohjeita ja suosituksia ja eri järjestöjen kannanottoja muun muassa vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyvistä ongelmista.

Ihmisoikeuskeskus toimi asiantuntijajäsenenä vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnassa (VANE). Neuvottelukunta keskittyi toimikaudella YK:n vammaisyleissopimuksen kansallisen toimintaohjelman valmisteluun. Ihmisoikeuskeskus oli toimintaohjelmaluon-

nosta arvioivassa kuulemistilaisuudessa ja nosti esiin muun muassa tarpeen tehostaa toimintaohjelman vammaisiin henkilöihin kohdistuvan syrjinnän torjumiseen tarkoitettuja toimenpiteitä. Lisäksi keskus esitti, että poikkeustilanteisiin varautumista koskevia kirjauksia tulisi vahvistaa, romanitautaiset vammaiset henkilöt tulisi huomioida toimintaohjelmassa ja vammaisten henkilöiden työelämäosallisuutta tukevia toimenpiteitä tulisi vahvistaa.

Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntija osallistui laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta -seurantaryhmän työhön. Seurantaryhmän työtoimikauden aikana keskittyi saavutettavuussääntelyn toimeenpanon seurantaan ja Etelä-Suomen aluehallintoviraston tukemiseen sen valvontatyössä.

Ihmisoikeuskeskus järjesti yhteistyössä eduskunnan vammaisasiaan yhteistyöryhmän (VAMYT) kanssa webinaarin vammaispalvelulainsäädännön uudistuksesta. Tilaisuudessa sosiaali- ja terveysministeriön virkamies piti tilannekatsauksen vammaispalvelulainsäädännön uudistuksen aikataulusta ja siihen liittyvästä kuulemismenettelystä. Neljän eri vammaisjärjestön edustajaa pitivät tilaisuudessa puheenvuorot, joissa he nostivat esiin heidän näkökulmastaan tärkeitä teemoja vammaispalvelulain uudistuksessa. Ihmisoikeuskeskus julkaisi tilaisuudesta keskustelukoosteen.

Ihmisoikeuskeskus kirjoitti ja viimeisteli THL:n luonnoksen pohjalta Perusoikeusbarometri-hankkeen yhteisraportin julkaisukuntoon. Yhteinen raportti oikeusministeriön kanssa julkaistaan keväällä 2021. Lisäksi Ihmisoikeuskeskus tuki Vammaisfoorumi ry:n toteuttamaa vammaisten lasten vanhemmille suunnattua kyselyä kouluarjesta.

Ihmisoikeuskeskus tiivistä toimikauden aikana yhteistyötä kunnallisten vammaisneuvostojen kanssa ja osallistui vammaisneuvostojen sihteerien yhteistyötapaamisiin. Ensimmäisessä kokouksessa Ihmisoikeuskeskuksen edustaja alusti siitä, miten YK:n vammaisyleissopimuksen osallistamisvelvoitetta tulisi toteuttaa paikallis- tasolla. Toisessa kokouksessa teema oli vam-

maisyleissopimuksen velvoitteiden jalkauttaminen paikallishallintoon ja vammaisten henkilöiden oikeuksien huomioiminen korona-aikana.

Ihmisoikeuskeskusta kuultiin asiantuntijana kahdessa vammaisten henkilöiden työllisyyteen liittyvässä selvityksessä. Toisen tutkimuksen toteutti Amsterdamin yliopiston tutkijaryhmä ja siinä selvitettiin taustasyitä vammaisten henkilöiden valtaväestöä heikompaan työmarkkinaosallisuuteen Euroopan unionin jäsenmaissa. Tutkimusjulkaisu on luettavissa verkossa (*“Explaining the disability employment gap in European countries: the influence of labour market policies and public opinion towards people with a disability”*). Toisessa selvitettiin vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteellisia esteitä Suomessa. Tämän selvityksen julkaisi työ- ja elinkeinoministeriö (*“Vammaisten henkilöiden työllistymisen rakenteelliset esteet”*).

Ihmisoikeuskeskus on useamman vuoden ajan seurannut ihmisoikeuksia ja biolääketeidettä koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen (ns. Oviedon sopimus) tahdonvastaisia hoitotoimenpiteitä koskevan lisäpöytäkirjan valmistelua. Ihmisoikeuskeskus antoi lausunnon lisäpöytäkirjaluonnoksesta, jossa esitettiin huoli siitä, että lisäpöytäkirjaluonnoksessa on edelleen ongelmia suhteessa YK:n vammaisyleissopimukseen. Lisäpöytäkirjaluonnoksessa ei ole myöskään artiklaa, jossa käsiteltäisiin sitä, miten rajoitustoimenpiteiden kohteena olevan henkilön itsemääräämisoikeutta pyritään vahvistamaan.

Yhteistyö vammaisten ihmisoikeuskomitean ja eduskunnan oikeusasiamiehen vammaistimin kanssa

Vammaisten ihmisoikeuskomitean (VIOK) jäsenet nimitettiin ihmisoikeusvaltuuskunnan kokouksessa 20.5.2020. Komitea kokoontui toimikauden aikana neljä kertaa. Syyskaudella komitea valmisteli työohjelman teemat vuosille 2020-2024. Ohjelmassa on aiheina vammaisten henkilöiden köyhyys ja työelämä, koulutus, osallistaminen ja yhteiskunnallinen osallisuus, syrjintä ja yhdenvertaisuus ja koronapandemian vaikutukset vammaisten henkilöiden oikeuksiin. Lisäksi komitea seuraa hallitusohjelman toteutumista.

Komitean kaikki jäsenet osallistuivat ihmisoikeusvaltuuskunnan syyskuussa järjestämään työpajaan, jossa käsiteltiin koronapandemian ja sen torjumiseksi tehtyjen erilaisten rajoitusten ja toimenpiteiden vaikutuksia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen. Ihmisoikeuskeskus koosti työpajakeskusteluista tiiviin tilannekuvan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta ja valtuuskunnan suositukset siitä, miten muun muassa vammaisten henkilöiden oikeudet on turvattava koronapandemian aikana ja sen jälkihoidossa.

Toimikauden aikana eduskunnan oikeusasiamiehen ja Ihmisoikeuskeskuksen vammaistiimi viimeisteli itsearviointityökalua, mikä on tarkoitettu tukemaan toimenpiteitä asiakkaiden itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi asumispalveluyksiköissä. Työkalu koostuu kysymyksistä, jotka ohjaavat omatoimisesti arvioimaan, miten hyvin asumispalveluyksiköiden toiminta ja toimintatavat tukevat ja vahvistavat asiakkaiden itsemääräämisoikeutta. Kysymysten viimeistelyssä ja työkalun testauksessa tehtiin yhteistyötä laaja-alaisesti viranomais- ja järjestötoimijoiden kanssa. Seuraavassa vaiheessa vuoden 2021 aikana tuetaan työkalun käyttöönottoa asumispalveluissa.

Kansainvälinen toiminta

Koronapandemian seurauksena ENNHRI CRPD-työryhmän kokoukset olivat etäkokouksia. Työryhmän toiminnan painopiste siirtyi koronapandemiaan liittyvien toimenpiteiden vaikutusten arviointiin ja seurantaan. Työryhmässä jaettiin säännöllisesti tietoa siitä, millaisia toimenpiteitä eri maissa on toteutettu vammaisten henkilöiden oikeuksien suojelemiseksi ja heidän terveytensä turvaamiseksi.

Vuosittain järjestettävä YK:n vammaisyleissopimuksen osapuolikokous peruutettiin keväällä ja lopulta se järjestettiin joulukuussa etänä. Kokouksen pääteema oli vammaisyleissopimuksen ja kestävän kehityksen agendan 2030 toimeenpano kaikille vammaisille henkilöille. Kokouksen alateemoja olivat ikääntyneet vammaiset, inklusiivinen ympäristö ja vammaisten oikeus työhön.

Ihmisoikeuskeskus osallistui myös YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien erityisraportoijan järjestämään keskustelutilaisuuteen vammaisyleissopimuksen 13 artiklasta. Kyseinen artikla velvoittaa sopimusosapuolia varmistamaan vammaisille henkilöille oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden yhdenvertaisesti muiden kanssa. Tilaisuudessa käsiteltiin erityisraportoijan laatimaa luonnosta ohjeistukseksi artiklan sisällöstä. Ohjeistus julkaistiin myöhemmin toimikauden aikana (*“International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities”*).

5 Ikääntyneiden oikeudet

Sidosryhmätyö kansalaisyhteiskunnan ja viranomaisten kanssa

Ihmisoikeuskeskuksessa alkoi työ ikääntyneiden oikeuksien edistämiseksi uutena painopisteenä keväällä 2019 eduskunnan myönnettyä lisäresursseja tehtävää varten. Ihmisoikeuskeskuksen saamat kaksi asiantuntijavirkaa vakinaistettiin vuoden 2020 alussa, ja työtä voitiin sen jälkeen kehittää pidemmällä aikajänteellä ja systemaattisesti.

Vuonna 2020 uutena yhteistyöelimenä aloitti Ihmisoikeusvaltuuskunnan ikääntyneiden oikeuksien jaosto. Jaosto on valtuuskunnan valmisteluelin, ja se voi tehdä esityksiä, aloitteita ja antaa asiantuntija-apua Ihmisoikeuskeskukselle ikääntyneiden oikeuksien edistämiseen liittyvissä tehtävissä.

Ihmisoikeuskeskuksen ikääntyneiden oikeuksien edistämistyön tavoitteita ovat:

- oikeusperustaisen näkökulman vahvistaminen muun muassa vanhuspalveluissa
- vaikuttaminen arvoihin ja asenteisiin
- vaikuttaminen tietoon ja ymmärrykseen ikääntyneiden oikeuksista sekä
- vaikuttaminen ikääntyneiden oikeuksiin liittyvän lainvalmistelun laatuun ja sisältöön

Ihmisoikeuskeskus teki vuoden aikana tiivistä yhteistyötä ikääntyneiden oikeuksien osalta eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian vanhustiimin kanssa. Yhteistyössä saatiin merkittävää synergiaa kummankin toimijan tehtävien - laillisuusvalvonnan sekä oikeuksien yleisen seurannan ja edistämisen - kautta.

Keskus jatkoi tavoitteellista yhteistyötä ikääntyneiden asioissa vanhusjärjestöjen, aluehallintovirastojen, Valviran, tutkijoiden ja muiden viranomaisten, järjestöjen ja asiantuntijoiden kanssa. Ihmisoikeuskeskus osallistui myös vanhuusoikeuden asiantuntijoiden kansallisen VAASI-verkoston toimintaan.³⁰ Edellisvuotta enemmän toiminnassa korostui yhteistyö kuntien ja palveluntuottajien kanssa. Yhteistyötä tehtiin etupäässä kahden Ihmisoikeuskeskuksen hankkeen, Vanhusneuvostohankkeen ja Ikääntyneiden itsemääräämisoikeus ympärivuorokautisissa palveluissa -hankkeen yhteydessä.

Ikääntyneiden oikeuksia edistävät hankkeet

Ihmisoikeuskeskus aloitti Valviran ja Etelä-Suomen aluehallintoviraston kanssa yhteistyön, jonka tarkoituksena on edistää ikääntyneiden asiakkaiden itsemääräämisoikeutta ja perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista ympärivuorokautisissa asumispalveluissa. Hanke toteutetaan yhteistyössä tehostetun palveluasumisen tuottajien kanssa. Syksyllä 2020 osallistuvien yksiköiden henkilökunnalle, esimiehille ja vastaaville lääkäreille lähetettiin kysely, jolla selvitettiin näkemyksiä ja osaamista perus- ja

30 <https://sites.uef.fi/hyvinvointioikeus/vaasi/>

ihmisoikeusasioissa. Kyselyn tuloksia käytetään pohjana hankkeen koulutusmateriaalille, ja tuloksista julkaistaan erillinen raportti vuonna 2021.

Syksyllä 2020 Ihmisoikeuskeskus käynnisti myös selvityksen, jossa kartoitetaan kuntien vanhusneuvostojen toimintaa, hyviä käytäntöjä ja mahdollisia haasteita. Kaikille vanhusneuvostoille lähetettiin kysely, jolla selvitettiin kunkin neuvoston käytäntöjä ja toiminnan edellytyksiä. Kyselyn tuloksista julkaistaan raportti vuoden 2021 keväällä.

Joulukuussa 2020 alkoi Oikeutta ikäihmisille! - tarinoita ikääntyvästä Suomesta -hanke (OITIS), jossa tutkitaan, millaisia oikeudellisia ongelmia ikääntyvillä (yli 65-vuotiailla) on ja ovatko he saaneet ratkaisuja ongelmiinsa. Tutkimuksessa kerätään ikääntyviltä ihmisiltä vapaamuotoisia kertomuksia heidän kokemistaan oikeusongelmista ja oikeudensaantimahdollisuuksista ja haastatellaan osaa kirjoittajista. Hankkeessa ovat mukana Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Itä-Suomen yliopiston Hyvinvointioikeuden instituutti, Tampereen yliopisto ja Ihmisoikeuskeskus.

Koulutus, viestintä ja vaikuttaminen

Vuoden 2020 aikana keskus jatkoi hallitusohjelman seuranta- ja vaikuttamista siihen, että tavoitteiden toimeenpanossa otetaan huomioon ikääntyneiden perus- ja ihmisoikeudet.

Ihmisoikeuskeskus antoi vuoden aikana useita ikääntyneiden oikeuksiin liittyviä lausuntoja, jotka koskivat muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuja, ikääntyneiden laatusuosituksia, palliatiivista hoitoa ja saattohoitoa sekä vanhusasiavaltuutetun perustamista.

Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntijat pitivät vuoden 2020 aikana useita koulutustilaisuuksia sosiaali- ja terveydenhuollon alan ammattilaisille ikääntyneiden perus- ja ihmisoikeuksista ja itsemääräämisoikeudesta. Ihmisoikeuskeskuksen asiantuntijat pitivät lisäksi puheenvuoroja ikääntyneiden perus- ja ihmisoikeuksista monissa tilaisuuksissa.

YK:n kansainvälisenä ikääntyneiden päivänä 1.10.2020 Ihmisoikeuskeskus julkaisi verkkosivuillaan ja YouTube-kanavallaan virtuaalisen valokuvanäyttelyn ikääntyneistä.³¹ Videoitua ihmisoikeudet eivät vanhene -näyttelyä levitettiin sosiaalisen median kanavilla. Video tekstitettiin suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, inarinsaameksi, pohjoissaameksi, koltansaameksi sekä romani- kielellä ja siitä tehtiin tekstimuotoinen kuvailutulkkaus.

Yritysvastuu ja sote-alan yritykset

Ihmisoikeuskeskus oli mukana asiantuntijaroolissa toukokuussa 2020 käynnistyneessä valtioneuvoston kanslian tutkimus- ja selvitystoiminnan alaisessa SIHTI-tutkimushankkeessa.³² Hankkeen tavoitteena oli arvioida, miten ihmisoikeusvastuu toteutuu suomalaisyrityksissä, eli miten ne ovat toimeenpanneet YK:n yrityksiä ja ihmisoikeuksia ohjaavia periaatteita.

Tarkastelussa oli noin 80 suomalaisyritystä, ja mukana oli myös hoiva-alan yrityksiä. Tutkimustulosten perusteella Ihmisoikeuskeskus arvioi, miten se voi jatkossa edistää muun muassa hoiva-alan yritysten ihmisoikeusvastuuta. Hankkeen konsortiossa oli Ihmisoikeuskeskuksen lisäksi Hankenin ja Helsingin yliopiston yhteinen yritysvastuun tutkimus- ja kehitysinstituutti (päävastuutaho), FIANT Consulting Oy ja 3bility Consulting.

Kansainvälinen toiminta

Ihmisoikeuskeskus teki vuonna 2020 yhteistyötä ikääntyneiden asioissa muun muassa kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden eurooppalaisen verkoston ENNHRI:n, Euroopan neuvoston, Age Platform Europe ja YK:n ikääntyneiden ihmisten oikeuksien riippumattoman asiantuntijan Claudia Mahlerin kanssa.

³¹ <https://www.youtube.com/watch?v=p4OYbw2LVYM>

³² <https://www.hanken.fi/sv/node/2408911>

Liite 1.

Ihmisoikeuskeskuksen henkilöstö vuonna 2020

Johtaja

Sirpa Rautio, Ihmisoikeusvaltuuskunnan puheenjohtaja (2012-2016, 2016-2020, 2020-2024)

Asiantuntijat

Sanna Ahola, vanhusten oikeudet (2019-)

Mikko Joronen, vammaisten henkilöiden oikeudet (2016-)

Kristiina Kouros, (2012-, virkavapaalla 1.6.2019 alkaen)

Leena Leikas, ihmisoikeusvaltuuskunnan sihteeri, seuranta (2012-)

Susan Villa, vanhusten oikeudet, yritysvastuu (2019-)

Avustavat asiantuntijat ja harjoittelijat

Emmi Kupiainen, ma. avustava asiantuntija, seuranta (1.5.-31.12.2020)

Assistentti

Katariina Huhta, hallinto ja talous, lapsen oikeudet (2019-)

Liite 2.

Ihmisoikeusvaltuuskunnan jäsenet 2020-2024

1. **Hakonen Kimmo**, tiedusteluvalvontavaltuutettu
2. **Maarianvaara Jukka**, tasa-arvovaltuutettu
3. **Pekkarinen Elina**, lapsiasiavaltuutettu
4. **Puumalainen Mikko**, apulaisoikeuskansleri
5. **Sakslin Maija**, eduskunnan apulaisoikeusasiamies
6. **Stenman Kristina**, yhdenvertaisuusvaltuutettu
7. **Talus Anu**, tietosuojavaltuutettu
8. **Juuso Tuomas Aslak**, puheenjohtaja, Saamelaiskäräjät
9. **Ali Atik**, OTK, VT, toimitusjohtaja, Lakiasiaintoimisto Allianssi Oy
10. **Angersaari Inga**, YTM, projektipäällikkö, Diak
11. **Arikka Laura**, TM, toimitusjohtaja, Erätauko-säätiö
12. **Caldén Anna**, sosionomi (AMK), koordinaattori, Samarbetsförbundet kring funktionshinder SAMS
13. **Enache-Kotilainen Anca**, FM, kehittämisspäällikkö, Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö
14. **Haanperä Outi**, PhD (Economics), johtava asiantuntija, Sitra
15. **Iivonen Esa**, OTM, johtava asiantuntija, Mannerheimin lastensuojeluliitto
16. **Juvonen Anu**, MA (Development Studies), toiminnanjohtaja, DEMO ry
17. **Jylhä Marja**, LT, gerontologian professori, Tampereen yliopisto

18. **Kalliomaa-Puha Laura**, OTT, sosiaaioikeuden professori, Tampereen yliopisto
19. **Kallioniemi Arto**, TT, KM, uskonnon didaktiikan professori, Helsingin yliopisto
20. **Kupila Sakris**, lääketiet.kand., puheenjohtaja, SETA ry
21. **Laajapuro Niina**, Pol.Mag, MBA, ihmisoikeustyön johtaja, Amnesty International Suomen osasto
22. **Laukkanen Janne**, OTM, YTM, johtaja (viestintä ja vaikuttaminen), Lakimiesliitto
23. **Mahlamäki Pirkko**, FM, OTM, pääsihteeri, Vammaisfoorumi
24. **Mattila Kaari**, VTT, pääsihteeri, Ihmisoikeusliitto
25. **Mattila Yrjö**, VTT, OTL, VT, juridinen konsultti, Omaishoitajaliitto
26. **Mäki-Petäjä-Leinonen Anna**, OTT, dos., johtaja, Hyvinvointioikeuden instituutti/Itä-Suomen yliopisto
27. **Nuotio Kimmo**, OTT, Rikosoikeuden professori, Helsingin yliopisto
28. **Ojanen Tuomas**, OTT, dos., valtiosääntöoikeuden professori, Helsingin yliopisto
29. **Okkonen Laura**, fil.yo, Senior Human Rights Manager, Vodafone Group Plc
30. **Ollus Natalia**, OTT, VTM, johtaja, Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI)
31. **Rankinen Lea**, ympäristötekniikan DI, vastuullisuus- ja yhteiskuntasuhdejohtaja, Paulig Group
32. **Salminen Mirva**, YTM, tutkija, Lapin yliopisto
33. **Sood Nitin**, VTM, BA (Liberal Arts and Sciences), yhdenvertaisuussuunnittelija, Helsingin kaupunki
34. **Suomu Katariina**, YTM, toiminnanjohtaja, Muistiliitto
35. **Suurpää Leena**, VTT, dos., johtaja, Nuorten turvatalotoiminta, Suomen Punainen Risti
36. **Teittinen Antti**, YTT, dos., tutkimuspäällikkö, Kehitysvammaliitto
37. **Thors Astrid**, OTK, VT
38. **Viljanen Jukka**, HTT, julkisoikeuden professori, Tampereen yliopisto

Ihmisoikeusvaltuuskunnan työvaliokunnan jäsenet 2020-2022

1. **Esa Iivonen** (IOV:n varapuheenjohtaja)
2. **Atik Ali**
3. **Inga Angersaari**
4. **Niina Laajapuro**
5. **Pirkko Mahlamäki**
6. **Laura Okkonen**
7. **Nitin Sood**
8. **Astrid Thors**

Liite 3.

Jaostojen jäsenet

Vammaisten henkilöiden ihmisoikeuskomitea (VIOK) 2020-2024

Anna Calden
Pirkko Mahlamäki
Yrjö Mattila
Antti Teittinen

Asiantuntijajäsenet

IOK - Mikko Joronen
EOA - Minna Verronen

Ulkopuoliset asiantuntijat

Elina Nieminen (Invalidiliitto ry)
Markku Jokinen (Kuurojen Liitto ry)
Sari Kokko (Näkövammaisten liitto ry)
Pirkko Justander (Ruseti - Vammaisten naisten valtakunnallinen yhdistys ry)
Anssi Karhu (Me Itse ry, Kotkan alajaosto)

Ikääntyneiden oikeuksien jaosto 2020-2024

Marja Jylhä
Laura Kalliomaa-Puha
Pirkko Mahlamäki
Yrjö Mattila
Anna Mäki-Petäjä-Leinonen
Laura Okkonen
Katariina Suomu

Ulkopuoliset asiantuntijat

Virpi Dufva
Lotta Hämeen-Anttila
Päivi Topo

IHMISOIKEUSKESKUS
MÄNNISKORÄTTSCENTRET
HUMAN RIGHTS CENTRE

00102 Eduskunta, Helsinki
www.ihmisoikeuskeskus.fi

00102 Riksdagen, Helsingfors
www.manniskorattscentret.fi